

Elnarə SALAMOVA

UŞAQLARIN PSIXALOGİYASINA TELEVİZİYA VERİLİŞLƏRİNİN TƏSİRİ

Ключевые слова: телевизионные передачи, детские программы, влияние телевидения, детская психология

Key words: television broadcasts, children's programs, television effects, child psychology

РЕЗЮМЕ

Данная статья отражает проблему положительного и отрицательного влияния телевидения на детскую психологию. Подчеркивает негативное влияние длительного просмотра телевидения детьми. Указывает обязанности родителей при подобной ситуации и способы защиты детей от негативного влияния телевизионных программ.

SUMMARY

This article contains information about the negative and positive effects of television broadcasts or programs on children's psychology. The article emphasizes that children spend a lot of time in television, which is harmful to them. In addition, the article outlines the responsibilities of the family to protect the child from the negative effects of television programs.

Televizor yarandığı gündən etibarən insan həyatının əvəzolunmaz hissəsinə çevirilib. O, hərəkət, səs, rəng və işığı birləşdirərək diqqət çəkir, birdən çox istiqamətə yönəlməsi isə onun cəmiyyətə təsirini artır. Cəmiyyətin ən kiçik fərdləri olan uşaqlar, kütləvi ünsiyyətin ən məşhur və təsirli vasitəsi olan televiziyaadan təsirlənirlər. Uşaqların yaşına, inkişafına, ailə və əhatələrinə, izlədikləri proqramların məzmunlarına bağlı olaraq televiziyaadan təsirlənmə formalarının fərqli olduğu göz qabağındadır. Televiziyanın təsirləri müsbət və mənfi olmaqla iki hissəyə ayrılır. Son zamanlar televiziyaada verilən proqram və ya verilişlərdə şiddət və ya digər mənfi hadisələrin yaşanması, mətbuat və peşə prinsiplərinin nəzərə alınmadığı xəbərlərin yayımlanması uşaqların inkişafı prosesində onların psixologiyasında dərin izlər buraxır.

Bir uşağın yaşı, televiziyaada hansı proqramları izlədiyi, nə qədər müddətdə televiziyanın önündə əyləşdiyi, televiziya ilə olan bu qarşılıqlı əlaqəni kimlərlə paylaştığı kimi bir çox amillər televiziya-uşaq münasibətlərində dəyişkən faktorlar olaraq qarşımıza çıxmaqdadır. Məsələn, bəzi araşdırmalara görə, inkişaf etmiş ölkələrdə uşaqların 30 faizi hər gün ən az 3 saat 28 dəqiqə televiziya izləyir, iki yaşında televiziyanı açıb-bağlaya bilirlər. Uşaqlar orta təhsil aldıkları müddət ərzində 12 min saat məktəbdə, 15 min saati isə televiziya qarşısında keçirirlər. Bəzi ekspertlər fikirləşirlər ki, televiziyanın uşaqları bu dərəcədə təsiri altına almasında tək səbəb onların televiziya verilişlərinə olan düşkünlükləri deyildir. Daim işləmək məcburiyyətində olan valideynlərin laqeydliyi və uşaqlara ayıracaq zamanlarının olmaması onları televiziyaaya yönəldir. Uşaqların uzun müddət televiziya qarşısında oturmalarında onlara istiqamətlənən yayımların artırılması da böyük önəm daşıyır.

Televiziyanın uşaqlara təsirləri aşağıdakı kimi sıralana bilər:

- İstehlak cəmiyyətinin bir parçası olmalarına təsiri;
- Cinsi kimliyin yaranması və qarşı cins ilə olan münasibətlərə təsiri;
- Uşaqla ana və ata arasındakı əlaqəyə təsiri;

- Uşağa şiddət meyillərinin təsiri;
- Oxu, düşüncə və müvəfəqiyyətə təsiri;
- Şəxsiyyətlərinin formalaşmasına təsiri və s.

Televiziyaadakı verilişlərin uşaqların yemək vərdişlərinə də təsirləri vardır. Urban həyat tərzini və media effektləri tez-tez ənənəvi yemək vərdişlərini dəyişdirən bir faktır. Bu gün fast-food stili və hazır yemək istehlakı gündəlik qidalanmanın böyük bir hissəsidir. Uşaqların sağlam qidalanmaları dolayısı ilə sağlam fərdlərin və cəmiyyətin meydana gəlməsi deməkdir. Medianın cəmiyyəti istiqamətləndirmək və inandırmaq gücü ailələrin, xüsusilə uşaqların yemək vərdişləri və qida məhsullarını satın alma və istehlak qərarlarında müsbət və ya mənfi təsirlər yaradır. Xüsusilə televiziya yayımlanan hazır qida reklamları özündə uşaqlara istiqamətlənən mesajlar gizlədir. Bu isə onları reklamı edilən qida məhsulunu əldə etməyə sövq edir. Get-gedə sağlam qida vərdişlərini fast-food və ya buna bənzər qidalanma tərzinə əvəz edir. Televiziyanın seyr müddətinin artması fiziki fəaliyyətdə azalma və hazır yeməklərin istifadəsinin artması ilə müşayiət olunur. Bu, uşaqlarda piylənmə riskini artırır.

Televiziya verilişlərinin bəziləri uşaqların zehni və emosional inkişafı üçün faydalı olarkən, bəziləri onlar üçün ciddi problemlər yarada bilər. Tədqiqatlar uşaqların televiziya sayəsində bir çox zehni bacarıqları öyrəndiklərini göstərir. Xüsusilə, məktəbəqədər təhsil istiqamətində hazırlanan proqramları izləyən uşaqların daha çox hərəkət, ad və söz bilgisinə sahib olduqları, hədsiz dərəcədə çox televiziya izləyən uşaqların isə digər fəaliyyətlərinin əngəlləndiyi, hərəkətsiz qaldıqları və başqa uşaqlarla əlaqə yaratmaqda çətinlik çəkdikləri sübut olunmuşdur.

Uşaqları televiziyanın mənfi təsirlərindən qorumaq üçün yayımçıların üzərinə son dərəcədə əhəmiyyətli vəzifələr düşür. Uşaqların istənməyən mənfi veriliş və ya proqramları seyr etməməsi üçün bəzi ölkələrdə Vchip (zorakılıq çipi) tətbiq olunur. Bəzi ölkələr isə uşaqları televiziyanın zərərli yayımlardan qorumaq üçün adətən saat tənzimlənməsi, vizual ikon istifadəsi, səsli xəbərdarlıq və özünü-

darəetmə sistemlərindən istifadə edirlər. Uşağın televiziya proqramlarının mənfi təsirlərindən qorunması üçün ailələr son dərəcə diqqətli olmalı və aşağıdakı vəzifələri icra etməlidirlər:

1. Televiziya verilişlərinə baxmağı gündə bir-iki saat ilə məhdudlaşdırmaq;
2. Televiziyadakı kanalların məzmununu yoxlamaq;
3. Televiziyada gördüyü, lakin anlamadıqları şeyləri açıqlamaq;
4. Televiziya qarşısında tək qalmasının qarşısını almaq;
5. Televiziyanın bir mükafat və ya cəza vasitəsi kimi görməsinə zəmin yaratmamaq;
6. Bütün boş vaxtını televiziya qarşısında keçirməsinə izn verməmək;
7. Televiziyadan uşaq baxıcısı kimi yararlanmasına fürsət verməmək;
8. Televiziya qarşısında yemək verdişini qazandırmamaq;
9. Onun üçün müəyyənləşdirilən veriliş və ya proqramların sonunu televizorla əlaqələndirmək.

Uşağın təhsil aldığı ilk illər böyük əhəmiyyət daşıyır və kritik illər olaraq ifadə edilir. Onun zehni, sosial, mədəni və mənəvi inkişafının təməlləri bu dövərdə atılır. Valideynlər uşaqların mədəni və zehni inkişafına, psixologiyasına televiziyanın təsirlərini nəzərə alaraq ondan “elektron baxıcı” və ya “susdurucu olaraq istifadə etməlidirlər.

Televiziyanın uşaqlara təsiri haqqında bəzi faktlara nəzər yetirək:

- Edilən araşdırmalara görə gündə 1.5 saatdan çox televiziya izləyən 0-3 yaş arası uşaqlarda hiperaktivlik və diqqət pozğunluğu 35% artır.
- Televiziyadakı fiziki zorakılıq tətbiq edən proqram və ya cizgi film qəhrəmanlarını nümunə götürən uşaqlarda təcavüzkar davranışlar artar və hətta bu davranışlar cinayətlə də nəticələne bilər.
- Yaşlarına uyğun olmayan zərərli televiziya proqramlarını

izləmək uşaqların kiçik yaşda mənəvi və zehni problemlər yaşama-
larına səbəb ola bilər.

- Televiziyanı həddindən artıq çox izləyən uşaqlar oxumaq və araşdırmaq əvəzinə oradan əldə etdikləri məlumatlarla qane olur, ha-
zıra vərmiş olur. Buna görə də onlarda tədqiqat və oxu mədəniyyəti
ölür, tənbelliyə meyillilik artır, ümumi mədəniyyət azalır.

- Çox yaxından və hədsiz dərəcədə televiziya izləyən uşaqlar-
da gözlərin zəifləməsi kimi sağlq problemləri yarana bilər.

Uşaq böyüdükcə ətrafındakıları özünə örnək alır. Adətən bu
yaxınları, ailə üzvləri olsa da, televiziyanı çox izləyən uşaqlarda
fərqli ola bilər. Xüsusilə içində şiddət olan serial, film, xəbər və cizgi
filmləri izləyən uşaqlar televiziya da göstərilən mənfi davranışlar və
sözlər nümayiş edən qəhrəmanları kopyalamağa meyl edir və onlar
kimi olmağa çalışırlar.

Televiziyanın zərərli təsirlərinə baxmayaraq, o uşaqların yaşı
və səviyyəsinə uyğun şəkildə istifadə edildikdə onların zehni-mədə-
ni inkişafına kömək edə bilər. Bunun üçün aşağıdakı amillərə xüsu-
silə diqqət yetirmək vacibdir:

- Uşağın yaşı və emosional inkişafı nəzərə alınmaqla bil-
giləndirən və əyləndirən proqram və ya verilişlər (“1 Alp 3 çocuk”,
“Caillou” və s.) seçilməli, 0-3 yaş arası uşaqların televiziya izləməsi
gündə 1.5 saati keçməməlidir.

- Uşaqlara istiqamətlənən cizgi filmlərində belə şiddət özünü
biruzə verə bilər. Buna misal olaraq cizgi filmlərdə sıx şəkildə göstə-
rilən bomba partlama, çəkiclə birinə vurma, kiminsə üstündən maşın
ilə keçmə, uçurumdan düşmə kimi içərisində şiddət olan görüntülərə
rast gəlmək mümkündür. Bu səbəbdən də uşağın hansı proqramı iz-
ləyəcəyini tez-tez yoxlamaq lazımdır.

- Bəzən uşaq ailə üzvləri ilə eyni otaqda olub onların izlədik-
ləri proqram və ya verilişlər ilə maraqlanmayan kimi görünə də,
gördükləri ilə əlaqədar beynində fərqli fikirlər yaradaraq müxtəlif
qorxular formalaşdırı bilər. Bunu birbaşa olaraq ifadə edə bilmədiyi
üçün otağında tək yatmaq istəməz, yalnız qalmaqdan qorxar, otağın-

da bir canavar olduğunu söyləyər və duyğularını dolayı yol ilə ifadə etməyə çalışar.

Uşaqları televiziyanın zərərli təsirlərindən necə qoruya bilərik?

- Uşaq sosial-mədəni inkişaf prosesində özünə ailəsini örnək alır. Unudulmamalıdır ki, uşağın şəxsiyyəti və insanlığı ailənin şəxsiyyəti və insanlığı ilə birləşməlidir. Araşdırmalar göstərir ki, uşaqlar üçün söylənənlərdən çox edilən işlər önəm daşıyır. Televiziyanı uzun müddət açıq tutmaq əvəzinə faydalı şəkildə istifadə etməli, proqram və ya verilişlərdə seçici davranılmalıdır.

- Texnologiyanın inkişaf etdiyi bir dövrdə televizor hər evin ayrılmaz bir ev əşyasına çevrilib və demək olar ki, ona hər evdə rast gəlmək mümkündür. Bu səbəbdən ailələr daha həssas davranmalı və uşaqlarını televiziyanın mənfi təsirlərindən qorumağa çalışmalıdırlar.

- Uşaq içərisində şiddət tətbiq olunan proqram və ya verilişlərdən qorunmalıdır. Xüsusilə televiziya saat 21:00-dan sonra yayımlanan proqramları uşaqların izləməsinə qətiyyən izn verilməməli və necə olsa öz-özünə oynayır deyə düşünməklə onların eyni otaqda qalması ilə razılaşılmamalıdır.

- Bir uşaq nəzarətsiz olaraq yaşına uyğun olmayan proqramı televiziya görə və ya izləsə mütləq ona uyğun bir şəkildə izahat verilməlidir. Bu hadisəni onun xəyal dünyasında yaxşı formalaşdıraraq psixoloji cəhətdən sarsılmasına izn verilməməlidir.

- Uşağın sosial-mədəni inkişafında gördüyü, yaşadığı, tətbiq etdiyi, qarşılaşdığı hər kəs və hər şey onun mədəni mozaikasının bir hissəsini formalaşdırır. Bu səbəbdən ailə uşağına qoyduğu bu mirası bir dəfə də gözdən keçirməli və məsuliyyət duyğusu ilə hərəkət etməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ayça Çamlıbel İrkin, Çocukların gelişim süreci ve televizyonun etkileri, Ankara, 2012
2. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/212206>

3. <http://dortmevsimegitim.com/index.php/2016/05/26/televizyonun-cocuklar-uzerindeki-olumsuz-etkisi/>
4. Sevda Alankuş, Çocuk odaklı habercilik, İstanbul, 2007
5. Yazgan İnanç, Banu, Bilgin Mehmet ve Kılıç Atıcı; Meral, Gelişim psikolojisi, çocuk ve ergen gelişimi, Ankara, 2007

Elmi rəhbər: dos. S. Həsənova